

A longobardok hazánkban.

I.

Pár esztendővel Attila halála után megdőlt a hunok birodalma, melynek minden dicsősége és szerenésége a nagy király nevéhez fűződött. A turáni népeknek ez az alkotása legfeljebb 80 esztendőig tartott és csupán az Attila idejére eső harmincz esztendő alatt volt igazán állami, tudniillik *puszta-állami* jelentősége. Akármilyen alakban, de *turáni* nép tette először egységessé Magyarországot.

Milyen rettenes száz esztendő az, mely a turániak ezen magyarországi első államalkotásától a másodikig, Attila szellemének elröppenésétől Baján lelkének fölesillanásáig viharzott el mai hazánk felett! A germán népeknek micsoda vergődése, száználmas és visszataszító erőlködése, a testvérharczoknak milyen szakadatlan sorozata tölti be ezt a századot! *Kezdeté* csaknem összeesik a pusztai hun és az igazán szervezett római birodalom megdőlésével; *közepé* délen már ismét hatalmas államok születését látja, s *alkonya* annyira túlsúlyra juttatja Európában a *germán* elemet, hogy a régi törvényes birodalom örököseinek, a görögöknek ismét egy pusztai, az *avar* népnek támogatásában kell ellensúlyt keresniök.

A VI. század beköszönésekor Európát voltaképp két részre oszolvá találjuk. Az osztóvonal az az egyenes, a melyet a Duna torkolatától az Elbe torkolatáig s onnan Skócia legéjszakkeletibb részéig képzelhetünk. Ettől a vonaltól délnyugatra vannak az *országok*, éjszakkeletre a *nomád-területek*.

Amott a Görög-birodalom, mely magát még rómainak nevezgeti, a keleti és a nyugati gótok, a burgundok és a frankok országa a legnagyobb. Állandóság ebben sincs. Minden forr és alakúló-, vagy átalakúló-félben van. *Emitt* még gyakoribb, egyelőre azonban zajtalanabb a járáskeles; legalább keveset tud róla a délnyugati rész,

mely magát a világ sorsa intézőjének tartja. Az osztóvonaltól a Volga egész jobbjáráig terjedő részt rövidség s bizonyosan kényelem okáért egyszerűen Sarmatiának szokás nevezni, a mi ebben a korban már elég semmitmondó elnevezés. Ennek a Sarmatiának északi részén szlávok, a délin hunok, a keletin avarok, a Volga tulsó partján pedig kazarak, besenyők és magyarok várják a jó szerencsét, mely őket is felszínre vesse Európa történetében; a mire alig számíthatnak a szélesség 57. fokától odább éjszakra a mai Orosz-, Svéd- és Norvégországban tanyázó finn-ugorok.

Európa délnyugati oldala az árjáké, az éjszakkeleti a turániaké, az egész a barbárságé, mely csak itt-ott hagyta meg a közműveltség oltárait.

Ez a néposztó vonal az 500. év táján az Odera és Visztula forrásvidékein éppen derékban vágta ketté a *longobardokat*. Ott álltak az újabb mérkőzésre készülő turáni és árja világ kellő közepén. A végzet úgy akarta, hogy midőn módot és alkalmat nyújtott nekik az árják diadalmának növelésére, Éjszak-Olaszország megszállására, egyúttal Közép-Európában ismét intéző hatalommá tegyenek egy turáni népet, országot alapítani segítsenek az avaroknak. Ez a végzet (mert rendesen erre a névre szokás elkeresztelni a történelmi kényszerűséget) megakaszt egy igen biztosan fejlődő germán hatalmat, hogy keletről nyugatra terjeszkedve, germán állammá egyesítse a mai Magyarország egész területét. Pedig 534 táján a hun birodalom megdőlése után a főhatalomért versengő 6–7 germán nép közül ezen a földön már csak egy germán hatalom, a *gepidák* népe maradt meg. Úgyszólván egymást ették meg; csak a gótok költöztek ki önként Italiába, melynek vezetésére vágytak. Pannoniának a gótok után üresen maradt területére a gepidák akartak betelepülni, kik Erdély legkeletibb hegyeitől a Dunáig már úgyszólván urak voltak.

Ekkor jutott az éjszakfelől fenyegetett keletrómaiak eszébe az európai osztóvonalknak, a longobardoknak népe. Magyarország mérlegének pannoniai serpenyőjébe őket akarták tenni, hogy helyreállítsák az egyensúlyt, melyet a mérleg dáciai serpenyőjében álló gepidák teljesen megzavartak. Így történt, hogy Justinianus keletrómai császár 534-ben Pannonia megszállására maga hitta be szövetségeseit, a longobardokat, a kik azután egy több mint harmainez

éves háborúban véget is vetettek a gepidák hatalmának. Még sem alapítottak egységes német államot a Kárpátok tövében, hanem három esztendővel azután behívták az avarokat, szövetségesök halálának hírére mindenestül felkerekedtek s a keleti gótok által tört úton ők is Italiába nyomultak, sorsára hagyván Magyarországot, hogy Európa legklasszikusabb alkotású földén építsék föl államukat.

A longobardok tehát, ha már 491 óta foglaltak is a legéjszaknyugatiabb részekben, voltaképp csak 534—568-ig, összesen 34 esztendőig laktak vagy inkább tanyáztak Magyarországon. Egyharmadrész század mindenestre igen rövid idő egy népnek életében; de ha csak pillanatnak vesszük is, ne feledjük, hogy a vándorlások korában nem egy nép volt, mely csak ilyen pillanatnyi ideig érezte a maga hatalmát s mégis helyet vívott ki magának az egyetemes történelemben. A magukkal áldásos esőt hozó passzát-szelekről, melyek olyan állandó természetűek, jóval kevesebbet szokás beszélni, mint a pár pillanat alatt egész vidékeken végig tomboló s mindent tönkretevő orkánokról.

Midőn olyan homály borítja hazánk népvándorlás-korabeli történetének nagy részét, valóban szerencséseknek mondhatjuk magunkat, hogy a longobardok itt tartózkodásának rövid, de oly fontos idejéről két író, *Procopius* és *Paulus Diaconus* is tartott fenn részleteket. Amaz az eseményekhez, emez népe szívéhez állott közelebb. Amaz rövidebben, emez bővebben írt és azzal a szeretettel, mely Pannoniához ősei ott lakásának emlékezetével fűzte. Ennek köszönhette azt a frisséget és közvetlenséget, melylyel népe hagyományait századok múlva is elbeszélni tudta.

És ez az oka, hogy midőn ez évben az olaszok megülik a longobardok történetírója halálának *ezerszázadik* évfordulóját, ebben az ünnepben a kolozsvári egyetem is részt vesz. Hiszen ha még oly kevésbé jövünk is számításba az egyetemes történelem művelői közt; sőt ha idegen nagy nemzetek tudósai még nemzetünket és hazánkat is a népek hamupüppökéi közé sorozzák, a kiknek alig van keresni valójuk az *egész* emberiség történetében, — mégis nem egy olyan pontja van az egyetemes történelemnek, a melyet kellő történelmi világitásba helyezni csak ennek a hazának területén lehet; mert ez a föld a rajta keresztül-kasúl járó népek műveltségének, vagy inkább barbárságának nem egy emlékét őrizte meg. Közéjük

tartoznak a longobardok is.¹ Igen rövid ugyan itt-tanyázásuk ideje, mindamellett éppen elegendő volt arra, hogy megdöntsének egy megalakúlófélben levő tekintélyes birodalmat s megalakítani segítsenek egy másikat. De nemesak a gepidáknak és avaroknak, hanem saját maguknak a longobardoknak történetére is némi világosságot vetnek a *hazai leletek*, ha nem rendszeres kutatásnak, hanem esetlegességnek köszönhetjük is egyiket-másikat; az pedig kétségtelen, hogy a *földrajzi*, különösen pedig *történetföldrajzi* problémákat, a mennyiben hazánk területére vonatkoznak, tényleg hazánk területén lehetne legbiztosabban megfejteni. Talán akad sorainkban valaki, a ki ezek után behatóbban megvizsgálja azokat a helyeket, hová bennünket az ünnepelt krónikásnak néha csak sejtelemszerű adatai vezetnek; különösen itt, az erdélyi részekben, az *egykori Gepidiában*, melynek különállását, okulásúl az 1330 esztendő múlva is különállásról ábrándozók számára, éppen egy, az ő népének véréből való nép döntötte meg.

Az én feladatom a cividalei emlékűnnep küszöbén a longobardok magyar- és erdélyországi tartózkodása történetének egyszerű összefoglalására szorítkozik.²

II.

A longobardok és obiak hatezeren Marcus Aurelius idejében a markomann, vagy germán-szármát háború alkalmával (167—182.) keltek át a Dunán. Vindex lovas és gyalog serege azonban Candidus vezetése alatt visszavervén őket, a megrémült barbárok azonnal követeket küldtek Aelius Bassus pannoniai helytartóhoz. A követséget, melyhez a támadásban részes minden nép egy-egy tagot adott, Ballomarius markomann király vezette és csakugyan megkötötte a békét, melynek megtartására valamennyien megesküdtek.³

Csupán magyar krónikák említik,⁴ hogy a longobardok egy

¹ A longobardok történetére vonatkozó bibliographia Dahnnál, Paulus Diaconus, I., XI—LVI. l.; azontúl (1876-tól) Jastrownál, Jahresberichten der Geschichtswissenschaft.

² Magának Paulus Diaconusnak életéről s irodalmi jelentőségéről a Századokban (1897. 483—494. l.) emlékeztem meg.

³ Petrus Magister in excerptis de legationibus, 24.

⁴ Kézai Simon mester Krónikája, II. fejt. 3. §. Thuróczy Krón. I. 12. stb.

része Magyarország dunántúli dombos vidékein telepedett volna le. A XIII. századbéli Kézai Simon mester szerint a hunok vándorlása kezdetén „Pannoniát, Pamphiliát, Phrygiát, Macedoniát és Dalmatiát a longobárd nemzetből Sabaria (a mai Szombathely) városából származott *Macrinus*, hadviselésben tanult tetrarcha kormányozta, a ki „hallván, hogy a hunok a Tisza mellé telepedtek s országát napról-napra szaggatják, országa népével rájuk támadni félvén, követeket küldte a rómaiakhoz, hogy a hunok ellen hadi népet és segítséget kérjen, mert a rómaiak nevében paranesol vala az említett országokban“.¹

Azonban a történelem nem tud a longobárd *Macrinus*ról s a nyomban azután említett tárnokvölgyi esatáról, hol *Macrinus* és az „alemann“ *Theodorich* egyesült serege 210,000 embert vesztett volna ugyan, de visszaverték a hunokat; mint a hogy hallgat a *zeiselmaurir*ól is, hol a „longobárd“ helytartó elesett s *Theodorich* is halálosan megsebesült. Ez a chronologiai képtelenségekkel s költött nevekkal és eseményekkel megtöltött elbeszélés azonban csak mint középkori tudákos hagyomány érdemel figyelmet.

Mindenesetre van valami párhuzamosság a hunok és longobárdok honfoglalása közt. A longobárdok a hunokkal körülbelül egyidőben kerestek hazát maguknak Európa közepén. Nagyban és egészben véve az Elbe-folyó völgyén fölfelé haladtak; azokat a vidékeket, hol időnkint nagyobb nyugvót tartottak, a történetkutatás főképen *Paulus Diaconus* adatainak alapján igyekezett megjelölni.²

Úgy látszik, a longobárdok vándorlásában ismétlődik, a mi a magyaroknak déloroszországi szállásaikból való kimozdulásait jellemzi,

¹ Kézai id. h. (Szabó Károly fordítása.)

² A régibb álláspontot képviselik: *Christius*, De rebus longobardicis commentariorum liber unus, quo migrationes et bella ejus populi ante expeditionem in Italiam continentur. (Lipsee, 1730.); és *Fein*, Entwurf zu einer Untersuchung der Heerzüge der Longobarden von der Elbe nach Schweden und von dannen mitten durch Teutschland bis in Ungarn (a hannoveri Gelehrten Anzeigenben, II. Druck, I. kötet, 16. 1 Hannover, 1752.). Az újabb álláspontot kijelölik: *Virchow*, Der Weg der Longobarden. (Verhandl. der Gesellschaft für Anthropologie, 1888.); *Platner*, Über die Art der Deutschen Völkerzüge zur Zeit der Wanderung (Forschungen zur deutschen Geschichte, 1880. XX.) és a magyar irodalomban *Borovszky*, A longobárdok vándorlása. (Századok, 1885. négy közlemény).

hogy minden tovább-vonulás kettős irányban történik. Legalább ez a legkönnyebb magyarázata annak, hogy aránylag rövid vonalon a longobardok olyan szállásokra jutnak, a hová útvonal fő irányához, az Elbe vonalához szigorúan ragaszkodva, alig juthattak volna el. Ilyen kitérés, midőn a brandenburgi lápos, ingoványos vidékről keletfelé tartottak, s az Oderán túl kerestek maguknak új hazát.

Eszteendő említeni alig lehet. De valamikor 410—420. körül történhetett, hogy az Odera mentén összeütköztek egy turáni népséggel, a *bolgárral*, mely mindenestre a hunok szövetségese volt. Sőt talán éppen a Magyarországon kevéssel azelőtt (379. után) alakult hun birodalom lovasainak az Elbe völgyéig való portyázása okozta, hogy a longobardok oldalt fordultak s kierőszakolván az Oderán való átkelést, a vandalog korábbi szállásait foglalták el. A vandalog főtömege ekkor ugyan már útban volt Spanyolországon át Afrika felé; egy része azonban hű maradt az Odera és Visztula közt levő hazájához. A longobardoknak az amazonok ellen nyert győzelme, melyről Paulus (I. 15.) beszél, a vandalog leverését jelenti; Paulus maga is figyelmeztet, hogy amazonokról ebben a korban már nem lehet beszélni. A longobardok itten, Anthaiban (talán Wandhaiban) egyideig nyugodtan tanyáztak, mikor egy éjszaka hirtelen rájuk ütöttek a *bolgárok*, nagy vérontást vittek végbe, Agelmund királyt megölték, egyetlen leányát pedig fogságba hurcolták.

Ezek a bolgárok voltak a hun birodalom legéjszaknyugatibb szövetségesei. Bolgárok állandóan sohasem laktak ugyan ezen a tájon, de hiszen a pusztai népek portyázó hadai eljutottak az ocean partjaira is, mindenütt vérrel jelölvén útvonalukat. A Thietmár krónikájában említett Belegori elbemelléki helység neve szintén a bolgárok beütéseire emlékeztet.¹

A longobardok most *Lamissiót* választották királyukká. Olyan név, mely — úgy látszik — századokon át nem maradt közönyös Európa turáni népeire nézve. Hiszen kétségtelenül az ő származásának mondája éledt újra Magyarország egyik leghatalmasabb családjának, a Miczbán-családnak származása mondájában,² ha tagadhatatlanok

¹ L. erre nézve Sasinek V. Ferencznek és Gombos Albinnak Paulus Diaconusról írt tanulmányomra tett megjegyzéseit is, Századok, 1898. 168—9. és 361—3. l.

² Az erre vonatkozó irodalmat közöltem: Pallas Lexikona, XII. 624.

is az eltérések. Például, hogy a longobard monda szerint a tóba dobott hét fiú közül Agelmund csak¹, Lamissiót, a magyar monda szerint pedig az anya bűnére rájött apa valamennyit fölnevelte. Lamissio a maga nevelő apja, Agelmund, halálának megboszulására lelkesítette népét. Az első összeütközés után a longobardok megszaladtak ugyan, beszédével azonban újból feltüzelte és győzelemre vezette őket.

A bolgárokkal való első diadalmas mérkőzésük új, nagy hadi-vállalatokra adott kedvet és ösztönt. De majdnem harmadfélszázadnak kellett odáig elteltie, míg Alzeko bolgár herezeg önként megjelent Grimuald longobard király előtt, hogy országában, Italiában kérjen magának s népének befogadtatást. Ezek azok, kik a beneventumi herezetségben, Sepianum, Bovianum, Isernia s más elhagyott városokban telepedtek le s kik megtanultak ugyan latinúl, de még a VIII. század végén sem felejtették el saját anyanyelvüket.

A bolgárokkal való első érintkezés vezette be a longobardoknak a turániakkal való összeköttetéseit. A hun birodalom Attila korában nemcsak elérte, hanem át is lépte az Elbe folyam középső és felső szakaszát s így a longobardok sem menekülhettek hatása alól. Mindamellet csak föltevés, hogy a hunok seregében longobardok is szolgáltak; és alig van egyéb alapja Jordanes azon állításánál (53. fejezet), hogy 462-ben Attila fia, Dinzio (Dengizik) a pannoniai Bassiana (a mai Szabács) város határait oly sereggel pusztította, melyben bardok is voltak.¹ Pedig Attila a Nibelung-ének szerint is tizenkét koronát, harmincz királyságot ajánlt fel a burgund Krimhildának; hiszen „hatalma a Dunától a Rhôneig s Rajnáig ér; az Elbétől a tengerig nines oly hatalmas király“.

S a mint arra hatottak a hunok, hogy 375. táján honfoglalásukkal hullámzásba hozván Közép-Európa germánjait, az Elbén fölfelé-haladásra készítették a longobardokat, nem is egy század múlva birodalmuk bukásával ismét továbbvándorlásra ösztönözték őket. Ha a keleti gótok, herulok, rugok és svévek a Vereczkeihágótól a Kárpátoknak és az Alpok utolsó dombjainak tövében úgy helyezkedtek el, hogy megszállva tartásuk a természettől a Po felé mutatott irányt, a longobardoknak viszont az Elbe völgyéből kilépve,

¹ Sidonius Apollinaris Panegyricusa Avitus császárhoz. (319. v.) Csakhogy e „bardores“ ugorok. Kuun, Relationes, I, 16—17.

már a Dunát kellett figyelemmel kísérniök, mely ezt az irányt keresztelte.

Bainaibból — Paulus Banthaibjából — vagyis a bójok földéről, a Szudeták sziklabástyái mögül nézték már azt a felfordulást, melyet Attila halála (453) Közép-Európában okozott. Nagyon erős lehetett rájuk nézve a kísértés, hogy az Elbe és Moldva forrásvidékeiről a Duna nyílt völgyébe lépjenek ki, de erre csak akkor gondolhattak, mikor Odoakar, Itália királya véget vetett saját hazája, Rugiland függetlenségének s 488-ban lakosainak nagyobb részét az Itáliába való áttelepedésre kényszerítette. A longobardok nem adták ugyan föl a Szudeták vidékét, s királyaik főszállása egyideig még továbbra is Csehország maradt, hol palotát is építettek királyaiknak, de hozzáfoglalták most már Klaffó király vezetése alatt a Duna mellékét, Rugilandnak legalább is Linztől Bécsig terjedő részét. Mindenesetre elég idejök maradt reá, hogy fölvegyék itt az arianus kereszténységet.

A heruloknak azonban, kik körülbelül 480 óta a Kis-Magyar-Alföldön, a Duna partjain laktak, sehogysem tetszett ez az új szomszédság; 505. táján tehát rájuk ütöttek, Rugilandból kiszorították és adófizetésre kényszerítették őket. Olyanformán képzelhetjük a dolgot — mert Paulus Diaconus és Procopius nyomán csak sejtelmekről lehet szó, nem bizonyosságról, — hogy a herulok Magyarországhoz esatolták a mai Alsó-Ausztriának a Dunától délre eső összes vidékeit, a longobardokat pedig a Morva mezejére, s onnan éjszakfelé körülbelül Olmützig hajtották. A longobardok Dévénnytől — a torkolattól — Olmütz tájáig a Morva mindkét partján valószínűleg már korábban is, talán még 491-ben letelepedtek. Ez az a campus patens, az a nyílt mező, melyet — Paulus (I. 20.) szerint — barbár nyelven *feldnek* neveznek.¹ A feld vagy — magyarosan — föld pedig átterjed már Magyarországra is, a Kis-Kárpátokig, hol Pozsony- és Nyitra vármegyék legnyugatibb vidékeit foglalja magában egészen Szakolezáig, illetőleg a Miavka torkolatáig. A Rudava és Miava patakok völgyei vezettek a Kis-Kárpátok hátságához, a hegy-

¹ A Tisza vidéke, melyre Abel (Paulus könyveihez írt függelékében) gondol, már csak azért sem lehet, mert a longobardoknak ekkor a herulok földén keresztül kellett volna menekülniök. De meg a longobardok főtömege különben is Csehországban maradt s ez és a megvert sereg csakis a Morvamezőn élhetett egymással összeköttetésben.

ség déli kezdetén pedig a Duna mellett Dévény és Pozsony közt oly könnyen védhető szoros nyílt a Kis-Alföldre. A herulok tehát, kiket a Vág völgye felé a Kis-Kárpátok választottak el a longobardoktól, sokkal biztosabban érezhették magukat, mint azelőtt, mikor a Lajta völgye felől bármely pillanatban ki lehettek téve a longobardok részéről való meglepetésnek.

Három esztendőig nem is bántották őket s a különben is békeszerető *Rodulf* herul király csak 508-ban támadt reájuk.¹ Az ok kicsinyes volt. A longobardok híven megfizették adójukat, a melynek átvételére (Paulus szerint a szerződés megújítására) Rodulf saját öcsesét küldte *Tato* longobárd királyhoz. A longobárd király húga Rometrud és a herul királyfi azonban évődés közben komolyan összeszólalkoztak s a nő vendégség közben orvúl leszúratta a királyfit. Rodulf, kit tétlenségéért alattvalói eddig is gyaláztak, boszúra gerjedve most háromszor is visszaútasította a longobardok engesztelő követeit s háborút izent.

Valószínű, hogy seregét megosztva, az egyiket a Duna és Morva balparti szorosán, a másikat a pozsony-marcheggi mai vasút hágóján át vezette a stomfai síkra, körülbelül azon az úton, melyen 770 esztendő múlva Kun László nyomult Ottokár ellen. A defilé-hareznak ez még mindig kisebb kockázatával járt, mintha valahol Haimburg és Bécs közt a Dunán keresztül az ellenség szemeláttára kelt volna át. Az összeütközés, mint Paulus világosan mondja, a *síkságon* (in campis patentibus) történt; alkalmasint az osztrák parton, mert a haditörténelem tanúskodása szerint a Magyarország felől jövő támadásokat rendszeren a Morva jobb partján várták be: Marchegg-nél, Stillfriednél vagy Dürnkruznál. Most valószínűleg mindjárt a Morván való átkelés helyén, Marchegg-nél esaptak össze; mert oly sík volt a hely, hogy a táborában kockázó herul király fára mászatott egy embert, a ki őt a csata fordulóitairól értesítse. A csata június elején történhetett, mert a len zölden hullámozott, maguk a herulok pedig már elég melegnek találták az időt, hogy meztelenül induljanak a csatába. A herulok feje fölött fehér átlátszó felleg, a longobardok fölött pedig nehéz fekete felhő lebegett. Úgy látszik tehát, hogy a longobardok nyugaton, a dombvidék aljában álltak,

¹ Az évre nézve Wiese, Die älteste Gesch. der Long. Halle, 1877. 43. 1.

a herulok pedig a felhőképződésnek kevésbé kedvező síkság közepén. Ezt bizonyítja, hogy a fán vigyázó ember a herul királyt csak akkor figyelmeztette serege bomlására, mikor már többé nem menekülhetett.

A nem remélt fordulat oly zavarba hozta a herulokat, hogy a Morvának nézték a hullámnzó zöld lenvetést és neki fohászokdtak, hogy átúszszanak rajta. A bukás keservéhez tehát még a nevetségesség is járult, mert a longobardok kedvökre vagdalhatták a kiterjesztett karokkal úszni kívánókat. Az adoma első részére vezethető vissza a hét svábbal való ismeretes évelődés. És a hagyomány frissességét bizonyítja, hogy maig forgalomban levő adoma keletkezett a lenn koczkázó király s a fán kémkedő herul között folyt beszélgetésből.¹ „Jaj herulok népe — kiáltott a futás híréért fejvesztéssel fenyegetett ör — az egek urának milyen haragját vontad magadra!“ „Talán futnak heruljaim?“ riadt reá ura. „Nem én mondtam, de magad mondtad ezt, királyom!“ felelt a szolga.

Ez a két adoma az utolsó herul király és népe magyarországi uralmának gyászbeszéde. Rodulf elesett s a győztesek kezébe került sisakja és zászlója, a bandum, melynek neve, banderiumra bővülve, utóbb nagyjelentőségre tett szert a magyar haditörténetben. Tökéletes vereségök után most már a herulok nem maradhattak a longobardok szomszédai.² Nyakrafőre menekültek szállásaikra, Rugilandba, a honnan azonban csakhamar tovább űzte őket az éhség, az inség; a Kis-Alföldön sem érezték magukat többé biztonságban. Harminezesztendei tanyázásuk után tehát összeszedvén sátorfúikat, a mi elég könnyen mehetett a világ emez egyik legtöbbet kóborló népénél, a Nagy-Alföld felé vonultak és letelepedő helyet, jó szomszédságot kértek a gepidáktól. A gepidák ezt nem tagadták meg, azután azonban annyit zaklatták őket, elrabolván feleségeiket, barmaikat, értékesebb dolgaikat, mintha mindenképpen háborút akarnának. A türelmét vesztett nép tehát átkelt a Dunán s most Anasztasios kelet-római császártól (491—518.) kért és nyert befogadtatást Illyricumban (512). Az erőszakos barbárokat azonban nemsókára fegyverrel kellett hódolatra szorítania; azután sem alkalmazta őket sem hadi szolgálatra, sem hivatalokra.³

¹ Grimm 149. sz. meséje.

² A hadjárat Procopiusnál, *De bello Gothico*, II. 14. Paulatnái I. 20. Marcellus comes Zeusnál. *Die Deutschen*, 481.

³ Procopiusnál, II. 14.

A herulok másik része a morvamezei csata után arra a esodálatos elhatározásra jutott, hogy az őshazába tér vissza; ennek a halandjai azonban még akkor sem tartoznának reánk, ha részleteit módunk lenne megismerni. A morvamezei csatának főeredménye a herulok részére az, hogy oda kellett hagynia s a longobardok részére, hogy maga előtt nyitva találta a mai Magyarországot.

Kétségkívül üldözte is Tato a menekülő herulokat s háborgatta őket szállásaikon. Nem lehetetlen, hogy a Kis-Magyar-Alföld déli részén levő Tata vagy Totis voltakép a győztes longobard király nevét viseli; s talán úgy kell érteni a gothai kéziratban említett visszavándorlást, hogy az üldözést követő portyázás után 510-ben erről a tájról tértek vissza a mezőségre.¹ Annyi bizonyos, hogy a morvamezei csata után csak 38 esztendővel szánta el magát Tato harmadik utóda, hogy a mai Magyarország területén keressen hazát.

A győztes lethingek (Latingok) különben, hogy a longobardok uralkodó családját nevezték, családi összeköttetéseket kerestek a mai Magyarország területén tanyázó germán népekkel. Tato unokaösesének és gyilkosának, *Wachonak* ugyanis második felesége a *gepida* király leánya, *Ostrogotho*,² a harmadik pedig a legyőzött *herul* király leánya, *Salinga* volt. A gepidák a Tiszántúl s a délkeleti Felföldön, a herulok még valahol a Duna-Tisza közében tanyáztak s az utóbbiakra nézve talán némileg vigasz és békülési jele kívánt lenni, hogy az új király választása éppen az elűzött királyi

¹ A *historia longobardorum codicis gothani* (Monum. Germ. Hannover, 1878. 8.1) szerint Csehországot elfoglalván, mégis jobb hazát kerestek. Átkeltek Thracia tartományba „in Pannoniae urbis patriam suam haereditatem afflixerunt“, az avarokkal sokáig hevesen harcolván, Pannoniát elfoglalták, majd pedig velök szövetségben, 22 esztendeig laktak ott. Csak akkor hagyták azt oda, mikor Odoakar fogságba hurcolta a rugiaiakat, kiknek földét most ők szállták meg s több esztendeig laktak ott. Tatonak az idejében azután „*redierunt* Longobardi in campis filda“, hol három évig laktak és csak ezután támadták és verték meg a herulok utolsó királyát. E szerint a longobardok már 488—510 ig laktak volna a mai Magyarországon, a mi geographiai és chronologiai tekintetben egyaránt képtelenségnek látszik még akkor is, ha *Tracia* helyett *Ticiat* lehetne olvasni. Ebben az időben a gót Nagy Theodorich uralma Pannoniára is kiterjedt s a Dráva és Száva közében folyton harcoltak a gepidákkal, kik már megvetették lábukat Sirmiumban és Singidunumban.

² Sokféleképen elferdített nevérol l. Dahn, *Urgesch. d. germ. Völker*, II. 572.

család egyik leányára esett. Ez a házasság, úgy látszik a morva-mezei esata után 1—2 esztendővel történt. *Wacho* (Wakes) csak úgy tehetette a maga utódává a harmadik házasságából született *Walther*t (Waltarát, görögösen Waldarost), ha megfosztja a trónhoz való jogától unokaöcsesét, *Risiulf*ot. Valami bűn miatt vádat emelt tehát ellene és száműzette. *Risiulf* a warnokhoz menekült, kiket elbemelléki szállásaikon 512-ben az őshazába visszabujdosó herulok is útbajtettek.¹ *Wacho* azonban megvesztegette a warnokat, kik agyonütötték a hontalan királyfit. Otthon maradt két fia közül az egyik csakhamar valamely betegség áldozata lett; a másik azonban, *Hildechis* vagy *Ildigis* (Ildigisal), atyjánál merészebb, atyja és nagyatyja halálának megboszlulására fegyvert ragadt. Megveretve a szlávokhoz, majd ezek egy részével együtt a gepidákhoz futott, kik meg is ígérték, hogy segíteni fogják trónja visszaszerzésében.² A krónikaíró szerint ez adott alkalmat a gepidák és a longobardok közt való ellenségeskedésre, mely a gepidák bukásával végződött.

Wacho főhadiszállása még mindig a mai Csehországban volt, országát azonban már a mai Magyarország felé is terjesztette. *Paulus* elbeszélvén, hogy *Hildechis* a gepidákhoz menekült, megjegyzi, hogy *Wacho* ugyanakkor rontott a *svávokra*. A svávok vagy svévek ekkor tájban, úgy látszik, a Vág és *Ipoly* közt tanyáztak. Régóta szövetségben éltek a gepidákkal és a rugiakkal. Az árpádkori magyar oklevelek többször az osztrákokat nevezték svéveknek. El-elkóboroltak az ő területükre, sőt a Dunántúlon át Dalmáciába is. A keleti gótokat részben az ő portyázásaik kedvetlenülítették el annyira, hogy odahagyták Pannoniát s Italia felé költöztek. Kétségkívül nyitva állt tehát a svévek előtt a dunántúli dombos vidék, de főtanyájuk mégis a Vág és *Ipoly* közt lehetett, honnan a Nagy-Alföldre is könnyen elkalandozhattak s mint jó lovasok, jó nyilasok, el-elhajtották a Csörsz árkan túl talált gulyákat, méneseket. A rugiak megveretése után ők voltak a gepidák legtermészetesebb szövetségesei a longobardok ellen; s ők lettek a szövetség első áldozatai, midőn *Wacho* a menekülő *Hildechis* után sietett.

¹ Procopius. II. 15. III. 35.

² U. o. III. 35, IV. 27.; Menander Protektor 24.; Theophylaktos Simokatta VI 10, 8; 2, 4; 8, 13. *Paulus* I. 20. *Hildechis*t *Tato* fiának mondja.

Magának ez uralkodásnak természetéről nincsenek adataink s nincsenek a hódítás határaitól sem. A longobard birodalom súlypontja még mindenesetre a Szudeták közt volt, arra pedig nincs példa a történelemben, hogy onnan egy magyarországi területet tartósan kormányozni lehessen. Szvatopluk, majd Ottokár jóval későbbi ilyes kísérlete mindenesetre meghiúsult. Ennek a hódításnak műveltségtörténeti jelentősége is alig lehetett. A svév törzssú kvádok pénzeit ezekről a vidékekről ismerjük ugyan,¹ de longobárd korzakukból egyáltalán nincsenek emlékeink.

Talán igazsága is van a nagynevű Ipolyinak, midőn Besztercebánya, a Garamvidék legjelesebb városa műveltségének kezdeteiről írván,² bátran elhagyta mindazt, mit ezekről régebben Lazius és Bél Mátyás, Timon és az ő korában Kachelmann „nem kisebb elmésséggel mint valószínűítlenséggel meséltek“: egymást másolgatván mindenben, midőn a metanasta jászokról, az autochton sarmata szlávokról, vagy éppen a svév-kvádokról és gepida-gótokról mint azon hely és vidék legrégebb lakosairól beszéltek. „Kik pedig azt valószínűleg sohasem lakták és soha nem is látták“. A *lovas* svévek nem hatoltak fel olyan messzire a *hegyek* közé s oda a longobardok sem követték őket. A germán és szláv telepítések azon a tájon többnyire későbbiek, mint ezt nemcsak a leletek, hanem nyelvészeti okok is bizonyítani látszanak. A körmöczbányai sziklafelíratokról pedig, a melyek vagy a vandal silingok, vagy talán Wacho longobárd király harmadik felesége, Salinga népének eljövetelét *szláv* nyelven hirdetnék, kitűnt, hogy nem valódiak s hogy fölfedezettésök előtt alig egy évtizeddel készültek.

¹ Neueck, Archaeol. Értesítő; új folyam III.

² Ipolyi a Századokban, 1868., 528—9.